

УДК 81'373.7:811.112.2+811.161.2

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.1.2026.363161>

М. В. Гамзюк

Київський національний лінгвістичний університет, Україна

e-mail: mykola.gamsjuk@knlu.edu.ua

ORCID-ID: <https://orcid.org/0000-0002-6612-0625>

МОВНЕ ВИРАЖЕННЯ ЗНАКІВ ПАРАВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ФРАЗЕОЛОГІЇ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Abstract

The article investigates the linguistic mechanisms of verbalizing kinesic signs of paraverbal communication in the phraseological systems of the German and Ukrainian languages. The focus is placed on mimetic, gestural and somatic components functioning as a motivational basis for the formation of lexical and phraseological units with reinterpreted semantics. The theoretical framework of the study is grounded in semiotics, cognitive linguistics and contemporary phraseology, which makes it possible to regard phraseological units as the result of conceptualizing bodily experience and nonverbal human behavior. The aim of the article is to establish the typological parameters of the phraseologization of kinesic signs and to determine the degrees of their semantic transformation from a contrastive perspective.

The paper proposes a four-stage model of phraseologization ranging from the direct nomination of a gesture or facial expression to complete idiomatization with the loss of primary motivation. The first stage represents nominative units with a minimal semantic shift; the second involves metaphorical transfer based on associative similarity; the third is characterized by partial desemantization of the somatic component; the fourth reflects full phraseological integration, in which the original kinesic meaning becomes latent. The comparative analysis reveals both universal patterns in the conceptualization of bodily actions (gestures of agreement, negation, emotional reaction) and nationally specific features of semantic derivation in the two languages.

It is argued that kinesic signs function as cognitive schemas structuring secondary nomination and contributing to the formation of expressive and evaluative meanings. Phraseological units motivated by nonverbal behavior reflect culturally marked representations of social interaction, emotional states and communicative strategies. The findings broaden the understanding of the interaction between verbal and nonverbal components of communication and may be applied in further contrastive, cognitive and translation-oriented research, as well as in the teaching of German and Ukrainian phraseology.

The article also examines the specific features of the linguistic verbalization of paraverbal signs in German and Ukrainian phraseological units. The analysis is conducted within semiotic and cognitive-pragmatic approaches. Paraverbal signs (gestures, facial expressions, ritualized bodily movements) are considered as a source of phraseological formation and as meta-signs reflecting the national and cultural specificity of communicative behavior. Special attention is paid to indicator phraseological units, their mechanisms of motivation and degrees of phraseologization. The comparative analysis demonstrates both universal and culturally determined differences in the phraseological representation of nonverbal behavior in the German and Ukrainian linguocultures.

Key words: paraverbal communication, nonverbal signs, phraseology, indicator phraseological units, idiomatization, secondary nomination.

Анотація

У статті досліджено мовні механізми вербалізації кінесичних знаків паравербальної комунікації у фразеологічних системах німецької та української мов. У центрі уваги перебувають мімічні, жестові та соматичні компоненти, що функціонують як мотиваційна база формування лексичних і фразеологічних одиниць із переосмисленою семантикою. Теоретичну основу дослідження становлять положення семіотики, когнітивної лінгвістики та сучасної фразеології, що дозволяє розглядати фразеологізми як результат концептуалізації тілесного досвіду та невербальної

поведінки людини. Метою статті є встановлення типологічних параметрів фразеологізації кінесичних знаків і визначення ступенів їхньої семантичної трансформації в зіставному аспекті.

У роботі запропоновано модель чотириступеневої фразеологізації: від прямої номінації жесту чи мімічної дії до повної ідіоматизації з утратою первинної мотивації. Перший ступінь репрезентує номінативні одиниці з мінімальним рівнем семантичного зсуву; другий пов'язаний із метафоричним перенесенням на основі асоціативної подібності; третій характеризується частковою десемантизацією соматичного компонента; четвертий відображає повну фразеологічну інтеграцію, за якої первинний кінесичний зміст стає латентним. Порівняльний аналіз засвідчив як універсальні закономірності концептуалізації тілесних дій (жестів згоди, заперечення, емоційної реакції), так і національно-специфічні особливості семантичної деривації в обох мовах.

Доведено, що кінесичні знаки виконують роль когнітивних схем, які структурують вторинну номінацію та сприяють формуванню експресивно-оцінних значень. Фразеологічні одиниці, мотивовані невербальною поведінкою, відображають культурно марковані уявлення про соціальну взаємодію, емоційні стани та комунікативні стратегії. Отримані результати розширюють уявлення про взаємодію вербального й невербального компонентів комунікації та можуть бути використані в подальших зіставних, когнітивних і перекладознавчих дослідженнях, а також у практиці викладання німецької та української фразеології.

Ключові слова: паравербальна комунікація, невербальні знаки, фразеологія, індикаторні фразеологізми, ідіоматизація, вторинна номінація.

Вступ. Проблема взаємодії вербальних і невербальних компонентів комунікації посідає одне з ключових місць у сучасних лінгвістичних дослідженнях, що перебувають на перетині семіотики, когнітивної лінгвістики, прагмалінгвістики та лінгвокультурології. Особливий інтерес у цьому контексті становить паравербальна комунікація як система немовних або навколотовних знаків, що супроводжують мовлення та істотно впливають на інтерпретацію повідомлення адресатом.

Попри значну кількість праць, присвячених фразеології німецької та української мов, питання вербалізації знаків паравербальної комунікації у фразеологічному фонді цих мов залишається недостатньо систематизованим. Переважна більшість досліджень зосереджується або на загальних проблемах невербальної комунікації, або на внутрішньомовному аналізі фразеологічних одиниць без урахування їхньої невербальної мотивації.

Актуальність пропонованої статті зумовлена потребою комплексного опису фразеологічних одиниць, мотивованих жестами, мімікою та ритуалізованими рухами тіла, у зіставному аспекті німецької та української мов. Такий підхід дає змогу не лише виявити універсальні механізми фразотворення, а й окреслити національно-культурну специфіку вербалізації паравербальної поведінки.

Метою статті є виявлення особливостей мовного вираження знаків паравербальної комунікації у фразеології німецької та української мов.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких **завдань**:

- 1) окреслити теоретичні підходи до вивчення паравербальної комунікації в лінгвістиці;
- 2) описати механізми мотивації індикаторних фразеологічних одиниць;
- 3) проаналізувати ступені фразеологізації невербально мотивованих словосполучень;
- 4) виявити спільні та відмінні риси у фразеологічній репрезентації невербальної поведінки в німецькій та українській мовах.

Методи та методологія проведення дослідження. Поняття паравербальної комунікації сформувалося в межах загальної теорії знаків і тісно пов'язане з проблематикою невербальної семіотики. У працях Ч. Морріса паравербальні елементи розглядаються як складники поведінкової знакової системи, що функціонує

поряд із вербальною мовою та підпорядковується загальним семіотичним законам (Morris, 1971).

У сучасній лінгвістиці паравербальна комунікація трактується як сукупність просодичних, кінесичних і проксемічних засобів, що супроводжують вербальне висловлення та модифікують його прагматичне значення. Дослідники наголошують на тому, що жести, міміка, пози та ритуалізовані рухи не лише доповнюють мовлення, а й можуть виконувати самостійну семантичну функцію (Seryakova, 2012).

Важливим для нашого дослідження є розмежування понять «невербальна» та «паравербальна» комунікація. Якщо перша охоплює всі немовні знакові системи, що використовуються в комунікації, то друга обмежується тими невербальними засобами, які безпосередньо пов'язані з мовленням і функціонують у його межах або поряд із ним. Саме ці одиниці найчастіше зазнають процесу вербалізації та закріплюються у фразеологічному складі мови.

У фразеологічних дослідженнях питання невербальної мотивації розроблялося в межах теорії фразотворення. Фразеологічна одиниця розглядається як результат когнітивного моделювання типових ситуацій, у яких невербальна поведінка відіграє роль смислового ядра.

У зіставному аспекті особливого значення набуває лінгвокультурологічний підхід, який дає змогу виявити національно-специфічні моделі інтерпретації паравербальної поведінки. Як засвідчують дослідження, ідентичні жести або мімічні рухи можуть мати різну аксіологічну інтерпретацію в різних мовних культурах, що безпосередньо відбивається у фразеології (Петрочук, 2021).

З огляду на викладене, теоретичну і методологічну основу цього дослідження становлять положення загальної семіотики, теорії невербальної комунікації, когнітивної фразеології та лінгвокультурології, що в сукупності забезпечують комплексний підхід до аналізу мовного вираження знаків паравербальної комунікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом ХХ століття українські та зарубіжні лінгвісти так чи інакше торкалися як первинного, так і вторинного фразотворчого процесів (Гамзюк, 2012; Кулик, 2012; Дягілева, 2012; Лапиніна, 2015), проте вербалізація знаків паравербальної комунікації у фразеології залишається, на нашу думку, розробленою недостатньо. Багато в чому це пояснюється тим, що паравербальна комунікація, будучи багатомірним явищем, стосується сфери багатьох гуманітарних наук. Всі компоненти невербальної комунікації (далі – НК) розглядаються з погляду семіозису, «як різновиди знаків в його трьох основних складових, семантиці, синтактиці і прагматиці» (Morris, 1971). Семіологічний підхід до розв'язання проблем паравербальної комунікації виправдовує себе тією мірою, в якій метамова семіотики дозволяє структурно описати і представити процес передачі інформації за допомогою знаків паравербальної комунікації. Він дозволяє розкласти процес комунікації на складові, побачити її суть, що дає змогу сконцентруватися на головному, відкинути зайве і, в кінцевому підсумку, зорієнтуватися в її безмірному різноманітті.

Метод семіологічного аналізу дає змогу уникнути схоластичних міркувань, проводити семантико-типологічний аналіз знаків паравербальної комунікації не тільки на рівні їхньої кінесичної та мовної репрезентації, але також на рівні глибинних пізнавальних структур (концепт, фрейм). Прагматичний аспект, що є частиною семіологічного підходу, дозволяє виявити культурно-специфічні особливості функціонування вищезазначених знаків, а також особливості їхньої мовної маніфестації.

Під паравербальною комунікацією ми розуміємо всі види немовної (або, точніше, навколомовної, несловесної) передачі інформації від адресанта до адресата при безпосередньому контакті. До них належать: просодія, інтонація, кінесика, що поділяється на міміку і жести, проксеміка, такесика (в іншій термінології – гаптика), тобто все, пов'язане з характером дотиків, тощо. До сфери нашого дослідження входять тільки кінесика, а також всілякі рухи тіла, що здійснюються як самі по собі, так і відносно когось, і мотивовані на їх основі лексичні одиниці, змінні, стійкі сполучення і ФО, чия внутрішня форма фіксує міміку, жести, ритуали, етикет і церемоніал народу, що є по суті метазнаками – мовними знаками немовних знаків (Серякова, 2012)

Вербальний обмін інформацією під час безпосереднього спілкування безперервно супроводжується жестами та мімікою, що повідомляють про емоційний настрій, ступінь відкритості, соціально-статусну ієрархію та особисте ставлення співрозмовників. Незважаючи на уявну спонтанність, кожна ситуація має певний набір кінесичних елементів, використання яких однозначно інтерпретується співрозмовниками. Аналіз мотивації номінативних одиниць уможливило хоча б часткову експлікацію мовної системи, вияв психічних процесів, які опосередковують зв'язок мовного й концептуального, процедури отримання, обробки та переробки інформації, набутої чуттєво емпіричним шляхом, внутрішньою мисленнєвою рефлексією при взаємодії з позасвідомими процесами. Вираження мімічно-жестового, символічного і ритуального характеру цікаві як з погляду жесту, так і з боку його лінгвістичного опису.

Д. Левіс (Lewis, 2019), автор книг про невербальне спілкування, виділяє п'ять основних типів жестів: ілюстратори (супровід мови), регулятори (керують діалогом), емблеми (мають чітке значення), адаптери (самозаспокоєння) та афектори (вираження емоцій). Ці жести допомагають зрозуміти емоційний стан людини та її ставлення до співрозмовника, доповнюючи усне мовлення. При цьому важливо відзначити: якщо слова людини (ілюстратори) говорять одне, а її обличчя (афектори) показує інше — ми підсвідомо віримо саме афекторам. Це називається невербальним витоком інформації.

Аналіз мотивації номінативних одиниць уможливило хоч би часткову експлікацію мовної системи, вияв психічних процесів, які опосередковують зв'язок мовного й концептуального, процедури отримання, обробки та переробки інформації, набутої чуттєво емпіричним шляхом, внутрішньою мисленнєвою рефлексією при взаємодії з позасвідомими.

У мовознавстві тривалий час обстоювалася думка про довільність, випадковість вибору мотивувальної ознаки в акті номінації. І лише наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. основні положення теорії про випадковість вибору мотивувальної ознаки як основи найменування предмета або явища почали підлягати ревізії.

В німецькій та українській мовах наявний цілий пласт слів і словосполучень, що відображають міміко-жестову поведінку та різні рухи тіла. Вжиті в мовленні або тексті, вони повідомляють слухачеві або читачеві тексту про певні емоційні переживання індивіда в якийсь момент спілкування, а також про інформацію, яку він комусь передає або має намір передати. Ці рухи значущі не самі по собі, а як зовнішні симптоми душевних станів людини, а також як знаки, що повідомляють певну інформацію. Цих слів і словосполучень налічується близько двохсот. Наведемо лише кілька прикладів.

Якщо за характером образної тематики їх можна назвати кінесичними, то за характером переосмислення вони можуть бути названі індикаторними (від лат.

indicare – «вказувати»). Їхнє значення об'єднане з образною основою індикаторним зв'язком, тобто зв'язком типу «явище – його буттєва ознака». Переосмислення значення у них базується не на семантичному перенесенні, а на семантичному зсуві в межах одного фрейму, на зміні «перспективи сприйняття».

Образ відображає буттєву ознаку свого денотата. Це не симілятивна, а індикаторна (в іншій термінології ознакова) образність. Так, наприклад, тремтіння в колінах – це не метафора і не символ страху, а його ознака (прикмета, симптом). На цьому ознаковому когнітивному зв'язку заснована образність фразеологічних одиниць (далі – ФО) *einem zittern die Knie* «Хтось перебуває в страху» (Duden, 2013, S. 412).

Однак такі ФО не є індексами в повному розумінні цього терміна. За Ч. Пірсом (Peirce, 1993, S. 65), в індексу означуване і означувальне об'єднані природним, безумовним зв'язком, коли означувальне є частиною означуваного (дим є частиною вогню і одночасно його ознакою, прикметою). На відміну від індексів, індикаторні ФО є справжніми мовними знаками, і зв'язок між означуваним і означувальним у них є не колекторним зв'язком, а мовною моделлю колекторного зв'язку. Індикаторні ФО, як і симілятивні, є іконічними знаками, але вони мотивовані не подібністю двох референтів, а зв'язком «референт – його ознака».

Мовне моделювання колекторного зв'язку можливе тоді, коли обом комунікантам цей зв'язок відомий. Мовець кодує інформацію про предмет, вказуючи на ознаку предмета, а реципієнт декодує повідомлення, роблячи зворотний висновок від ознаки до предмета. Наприклад, бажаючи повідомити про те, що хтось засмучений, мовник вказує на зовнішній синдром смутку: «*X senkte seinen Kopf*». Реципієнт, знаючи про стійкий зв'язок між сумом і його зовнішніми проявами, робить висновок про його ймовірну причину: якщо X опустил голову, то він, мабуть, засмучений. Голову опускають не тільки від смутку, тому висновок має ймовірнісний характер. Це вже модель колекторного зв'язку, але ще не ФО. Фразеологізм виникає тоді, коли ймовірнісний когнітивний зв'язок перетворюється на детермінований, а висновок – на фразеологічне значення. Це сталося, наприклад, зі словосполученням *den Kopf beugen*, яке стало фразеологічною одиницею зі значенням «*traurig sein*» (Duden, 2013, S. 414). Порівняйте з українським: *опустити голову*, що не обов'язково означає смуток, і *повісити голову*, що означає смуток. Напр., *Петро повісив голову і мовчки дивився на землю* (Нечуй-Левицький, 1988, с. 167) і є фразеологічною одиницею «виявити пошану, скорботу».

Лексична відмінність тут слугує засобом дискримінації ФО і змінного (хоча і, можливо, симптоматичного за своїм значенням) словосполучення. Пор. також: *нахилити голову* (змінне словосполучення, що не вказує на жодні душевні стани); напр.: *Вона тихо нахилила голову, слухаючи його* (Багрянний, 2006, с. 93) і *схилити голову* (ФО, що позначає покірність, повагу, скорботу), напр.: *Люди мовчки схилили голови перед пам'яттю загиблих* (Гончар, 1987, с. 224).

Незнання і забуття когнітивного зв'язку перетворює індикаторну ФО на фразеологічне зрощення. При цьому практичний умовивід стає неможливим, але сама ФО не руйнується, а лише частково втрачає свою експресивність. Когнітивний зв'язок між означуваним і означувальним замінюється умовним зв'язком.

Незнання і забуття когнітивного зв'язку перетворює індикаторну ФО на фразеологічне зрощення. При цьому практичний умовивід стає неможливим, але сама ФО не руйнується, а лише частково втрачає свою експресивність. Когнітивний зв'язок між означуваним і означувальним замінюється умовним зв'язком.

Необхідно зазначити, що змінні сполучення, які мають статус індикаторних, у процесі переосмислення можуть проходити кілька стадій фразеологізації.

Нульовий ступінь фразеологізації. Змінні словосполучення можуть мати індикаторне значення. Однак йому властивий імовірнісний, контекстуально оформлений характер.

Розглянемо, наприклад, два контексти, в яких вживається словосполучення «опустити голову»: а) *Щось хруснуло у нього під каблуком. Він опустив голову і побачив осколки скла* (Яновський, 1983, с. 58); б) – *Ах ти негідник! – вигукнула мати. Син опустив голову* (Коцюбинський, 1990, с. 141). Тільки в контексті б) це словосполучення має індикаторне значення: воно вказує на душевний стан людини (сором, каяття). Але це значення контекстуально обумовлене, виводиться з контексту шляхом умовиводу, тому немає підстав говорити про стійку переосмисленість цього словосполучення, про наявність у нього категоріальних властивостей ФО.

Перший ступінь фразеологізації. Словосполучення *втягнути голову в плечі* завжди, незалежно від контексту, вказує на стан страху, боязкості. (Цей жест характеризується сильним підняттям плечей до вух, часто супроводжується напруженням м'язів, винуватістю або очікуванням неприємностей. Він означає страх або самозахист, оборонну реакцію, коли людина намагається сховатися від зовнішньої загрози, покірність та переляк: виявляється в ситуаціях, коли людина боязко очікує покарання або неприємностей, вказує на сильне хвилювання, коли тіло судомить від страху) (Словник української мови. Втягнути голову в плечі). Наявний постійний індикаторний зв'язок, стійке індикаторне значення. Реципієнт не робить жодних висновків про зв'язок між об'єктом і його ознакою, оскільки він автоматизований у свідомості носіїв мови і має детермінований, а не ймовірнісний характер.

Однак, поряд з індикативним, це словосполучення має і пряме значення: воно позначає як сам фізичний рух, так і емоцію, яка стала його причиною. У таких словосполученнях поєднані буквальне та індикативне значення. Буквальне значення щене втратило своїх позицій і не перетворилося на внутрішню форму словосполучення. Це словосполучення є стійким, але ще не повністю переосмисленим.

Другий ступінь фразеологізації. Словосполучення *схилити голову, схилити коліна, заламувати руки* дуже часто не позначають фізичних рухів, а лише рухи душі. Фізичні рухи тут лише умовність, подібна до умовності сценічних декорацій. Образи фізичних рухів є внутрішньою формою словосполучення, а саме воно має переосмислене значення. Щоб уникнути омонімічного зіткнення, їхня переосмисленість часто підкреслюється лексичною маркованістю; пор.: *нахилити голову* (змінне словосполучення) – *схилити голову* (ФО); *опустити голову* (пер. словосполучення) – *повісити голову* (ФО)..

Третій ступінь фразеологізації. Індикаторні ФО можуть піддаватися подальшому переосмисленню на основі симілятивного перенесення значення. Часто це відбувається в тих випадках, коли індикаторна ФО, що має вузьку (професійну тощо) сферу вживання, входить у сферу широкого вживання. Наприклад, *das Schwert in die Scheide stecken* у вузькоспеціальному значенні означало «зупинити або закінчити поєдинок на мечах або шпагах». Етимологічно вона пов'язана з невербальним знаком – вкладання меча або шпаги в піхви, яке у людей, що володіють зброєю, означало «перемир'я», «припинення конфлікту». (Schemann, 2011, S. 953). У цьому значенні ФО є індикаторною: образна мотивація заснована не на подібності теми й образу, а на індикаторному зв'язку «дія – спосіб її здійснення». У широкому, неспеціальному, сенсі ця ФО позначає припинення будь-якого конфлікту або змагання. Відбувається семантичний перенос з образу поєдинку на мечах або шпагах на тему «конфлікт» або «змагання», супроводжуваний розширенням сфери номінації. В результаті ця ФО

перетворюється на індикаторно-символічну. Семантична структура ФО *das Schwert in die Scheide stecken* є результатом подвійного переосмислення: зсуву і перенесення.

Четвертий ступінь фразеологізації відображає повну фразеологічну інтеграцію, за якої первинний кінесичний зміст стає латентним. Це ступінь ідіоматизації кінесично мотивованої одиниці, за якого соматичний компонент повністю десемантизується, втрачає референцію до тілесної дії та функціонує як структурно фіксований носій абстрактного значення з латентною мотиваційною базою. Наприклад, *крутити носом* первинна кінесема: рух голови / носа як знак невдоволення, зневаги. Ідіоматичне значення: «вередувати, нехтувати, відмовлятися», реальний жест не актуалізується; семантика повністю абстрагована (Скрипник, Білодід, 2003, с. 330).

Повна ідіоматизація кінесично мотивованих фразеологічних одиниць часто пов'язана з втратою актуального ритуального або традиційного жесту. Коли жест виходить із живої культурної практики (придворний етикет, військові церемоніали, релігійні обряди, станові форми привітання), його тілесна основа поступово десемантизується, а вираз закріплюється як абстрактна ідіома. Наприклад, *бити чолом*. Первинний ритуал: глибокий поклон із торканням чолом землі перед князем / царем. Сучасне значення: «покійно просити; улесливо звертатися» (Скрипник, Білодід, 2003, с. 49). Ідіоматизація відбувається таким чином: реальний ритуал зникає; вираз стає стійкою ідіомою з оцінним відтінком. Наприклад, *Hand aufs Herz*. Первинний жест: покладання руки на серце під час присяги (сакральний акт правдивості). Сучасне значення: «будьмо відверті», «чесно кажучи». Ідіоматизація: жест як ритуал присяги майже не актуалізується; вираз функціонує як дискурсивний маркер щирості (Dudenredaktion. 2020, S. 337; Schemann, 2011, S. 298).

Говорячи про природу невербальних компонентів комунікації, необхідно також відзначити, що значна їхня частина вмотивована не тільки на основі чисто симптоматичних проявів різних психологічних станів індивіда, але також на основі ритуалу, етикету, а також церемоніалу нації. Наявність у культурі того чи іншого народу певного невербального компонента комунікації, а також відмінності в його вживанні обумовлені, по-перше, тим, що ритуал і етикет національно специфічні, а по-друге, тому, що зовні схожі невербальні компоненти комунікації можуть бути по-різному вплетені в соціально-комунікативну структуру суспільства. Іншими словами, їхня семантична наповненість, а також комунікативна значимість може розширюватися і звужуватися в різних типах культур.

Багато жестів національно специфічні й можуть мати в різних мовах різні мовні «фотографії». Так, підняття брови в українській етнокультурі залежно від контексту може означати «здивування», «подив», «скептицизм», «інтерес» або навіть «флірт». Це також може бути «наголосом» – навмисним жестом, щоб підкреслити щось (Курченко, 2010). Так, підняття брови в німецькій етнокulturі може мати також значення: «захоплення», «захисний жест проти агресії», хоча тут спостерігаються регіональні відмінності. Німець підніме брови, щоб показати: «Я знайшов неточність у вашому звіті», австрієць підніме брови, щоб показати: «О, як цікаво ви це розповісте (навіть якщо це не зовсім так)», швейцарець намагатиметься не рухати бровами взагалі, щоб зберегти нейтралітет та приватність (Molloy, 2021).

У німецькомовних країнах невербальна комунікація підпорядкована принципам «дистанції» та «функціональності». Жести, які в Україні можуть здатися нейтральними або дружніми, там часто сприймаються як вульгарні або надмірно інтимні. Норми етикету також впливають на емоційну реакцію людини, що явно відображається в мовних формах. Вербалізації піддаються ті національні особливості прояву почуттів і емоцій, які виявляються комунікативно-релевантними і обумовленими правилами

поведінки. Аналіз показує, що у фразеології німецької мови переважають одиниці з нейтральною або раціональною оцінкою паравербальної поведінки, тоді як в українській фразеології частіше простежується емоційно-експресивне забарвлення. Це корелює з особливостями національних комунікативних стилів і системою культурних цінностей (Курченко, 2010).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що знаки паравербальної комунікації відіграють суттєву роль у формуванні фразеологічного фонду німецької та української мов. Процес їхньої мовної репрезентації ґрунтується на когнітивному моделюванні типових невербальних ситуацій, які в ході історичного розвитку мови набувають статусу стійких мовних знаків.

Детальнішого дослідження потребують ФО жестової семантики в німецькій та українській мовах, що репрезентують невербальні комунікативні дії людини, зокрема жести рук, рухи голови, міміку та пози тіла. Такі одиниці становлять важливий компонент мовної картини світу, оскільки відображають культурно зумовлені моделі поведінки та соціальної взаємодії. Окремого дослідження потребує встановлення структурно-семантичних та функціональних особливостей фразеологічних одиниць жестової семантики в німецькій та українській мовах, а також виявлення типів міжмовних відповідностей між ними.

Конфлікт інтересів

Конфлікти інтересів відсутні.

Використання штучного інтелекту

Матеріали штучного інтелекту використовувалися як допомога у форматуванні бібліографії.

ЛІТЕРАТУРА

- Гамзюк, М. В. (2012). Лексико-семантичні шляхи первинного фразотворчого процесу. *Німецька фразеологія в Україні (до 80-річчя з дня народження В. І. Гаврися)* (pp. 29–42). Вид. центр КНЛУ.
- Дягілева, Ж. А. (2012). Фразеологічні засоби вербалізації концепту FREUNDSCHAT в німецькій мові. *Німецька фразеологія в Україні (до 80-річчя з дня народження В. І. Гаврися)* (pp. 167–180). Вид. центр КНЛУ.
- Кулик, Н. (2012). Німецькі адвербіальні фразеологізми: лексикографічне кодування конотації. *Німецька фразеологія в Україні (до 80-річчя з дня народження В. І. Гаврися)* (pp. 167–180). Вид. центр КНЛУ.
- Лапиніна, О. Л. (2015). Лексико-семантичні шляхи утворення фразеологічних одиниць з гастрономічним компонентом у сучасній німецькій мові. *Science and Education a New Dimension. Philology, III(16)*, 52–55.
- Петрочук, О. В. (2021). Національна зумовленість аксіологічних значень у німецькомовному культурному просторі. *Science and Education a New Dimension: Humanities and Social Sciences, 9(45)*, 44–47.
- Серякова, И. И. (2012). *Невербальный знак коммуникации в англоязычных дискурсивных практиках*. Вид. центр КНЛУ.
- Dillon, C. (2018). German facial expressions – Seven common gestures to know. *Deutsche Welle*.
<https://www.dw.com/uk/сім-поширених-у-німеччині-жестів-які-варто-знати/a-42108247>

- Dornseiff, F. (1959). *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*. De Gruyter.
Lewis, D. (2019). The secret language of success. *LinkedIn*.
<https://www.linkedin.com/pulse/secret-languagesuccess-david-lewis-martin-majzlan>
Morris, C. (2001). *Writings on the general theory of signs*. Mouton.
Peirce, C. S. (1993). *Phänomen und Logik der Zeichen* (2nd ed.). Suhrkamp.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

- Білодід, І. К. (Ред.). (1993). *Фразеологічний словник української мови* (кн. 1–2). Наукова думка.
Білодід, І. К. (Ред.). (2003). *Фразеологічний словник української мови*. Наукова думка.
Скрипник, Л. Г., & Білодід, І. К. (Ред.). (2003). *Словник фразеологізмів української мови*. Наукова думка.
Dudenredaktion. (2020). *Redewendungen: Wörterbuch der deutschen Idiomatik* (5th ed., Bd. 11). Dudenverlag.
Schemann, H. (2011). *Deutsche Idiomatik: Die deutschen Redewendungen im Kontext*. Klett.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- Багрянний, І. (2006). *Тигролови*. Смолоскип.
Гончар, О. (1987). *Собор*. Дніпро.
Коцюбинський, М. (1990). *Fata Morgana*. Веселка.
Нечуй-Левицький, І. (1988). *Кайдашева сім'я*. Дніпро.
Яновський, Ю. (1983). *Майстер корабля*. Дніпро.
Hesse, H. (2004). *Der Steppenwolf*. Suhrkamp.
Mann, T. (2002). *Der Zauberberg*. Fischer.
Mann, T. (2008). *Buddenbrooks*. Fischer.
Remarque, E. M. (2014). *Im Westen nichts Neues*. Kiepenheuer & Witsch.
Schiller, F. (2006). *Wallenstein*. Reclam.

REFERENCES

- Hamziuk, M. V. (2012). Lexsyko-semantychni shliakhy pervynnoho frazotvorchoho protsesu. *Nimetska frazeolohiia v Ukraini (do 80-richchia z dnia narodzhennia V. I. Havrysia)* (pp. 29–42). Vydavnychiy tsentr KNLU.
Diahilieva, Zh. A. (2012). Frazeolohichni zasoby verbalizatsii kontseptu FREUNDSCHAFT v nimetskii movi. *Nimetska frazeolohiia v Ukraini (do 80-richchia z dnia narodzhennia V. I. Havrysia)* (pp. 167–180). Vydavnychiy tsentr KNLU.
Kulyk, N. (2012). Nimetski adverbialni frazeolohizmy: leksykohrafichne koduvannia konotatsii. *Nimetska frazeolohiia v Ukraini (do 80-richchia z dnia narodzhennia V. I. Havrysia)* (pp. 167–180). Vydavnychiy tsentr KNLU.
Lapynina, O. L. (2015). Lexsyko-semantychni shliakhy utvorennia frazeolohichnykh odynyts z hastronomichnym komponentom u suchasniy nimetskii movi. *Science and Education a New Dimension. Philology, III(16)*, 52–55.
Petrochuk, O. V. (2021). Natsionalna zumovlenist aksiolohichnykh znachen u nimetskomovnomu kulturnomu prostori. *Science and Education a New Dimension: Humanities and Social Sciences, 9(45)*, 44–47.
Seriakova, I. I. (2012). *Neverbalnyi znak komunikatsii v angloiazychnykh diskursivnykh praktikakh*. Vydavnychiy tsentr KNLU.
Dillon, C. (2018). *German facial expressions – Seven common gestures to know*. Deutsche Welle.
<https://www.dw.com/uk/сім-поширених-у-німеччині-жестів-які-варто-знати/a-42108247>
Dornseiff, F. (1959). *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*. De Gruyter.

Lewis, D. (2019). The secret language of success. *LinkedIn*.

<https://www.linkedin.com/pulse/secret-languagesuccess-david-lewis-martin-majzlan>

Morris, C. (2001). *Writings on the general theory of signs*. Mouton.

Peirce, C. S. (1993). *Phänomen und Logik der Zeichen* (2nd ed.). Suhrkamp.

LEXICOGRAPHIC SOURCES

Bilodid, I. K. (Ed.). (1993). *Frazeolohichniy slovnyk ukrainskoi movy* (Kn. 1–2). Naukova dumka.

Bilodid, I. K. (Ed.). (2003). *Frazeolohichniy slovnyk ukrainskoi movy*. Naukova dumka.

Skrypnyk, L. H., & Bilodid, I. K. (Eds.). (2003). *Slovnyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy*. Naukova dumka.

Dudenredaktion. (2013). *Redewendungen: Wörterbuch der deutschen Idiomatik* (4. Aufl.). Dudenverlag.

Dudenredaktion. (2020). *Redewendungen: Wörterbuch der deutschen Idiomatik* (5th ed., Bd. 11). Dudenverlag.

Schemann, H. (2011). *Deutsche Idiomatik: Die deutschen Redewendungen im Kontext*. Klett.

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

Bahrianyi, I. (2006). *Tyholovy*. Smoloskyp.

Honchar, O. (1987). *Sobor*. Dnipro.

Kotsiubynskyi, M. (1990). *Fata Morgana*. Veselka.

Nechui-Levytskyi, I. (1988). *Kaidasheva simia*. Dnipro.

Pidmohylnyi, V. (2011). *Misto*. Folio.

Yanovskyi, Yu. (1983). *Maister korablia*. Dnipro.

Hesse, H. (2004). *Der Steppenwolf*. Suhrkamp.

Mann, T. (2002). *Der Zauberberg*. Fischer.

Mann, T. (2008). *Buddenbrooks*. Fischer.

Remarque, E. M. (2014). *Im Westen nichts Neues*. Kiepenheuer & Witsch.

Schiller, F. (2006). *Wallenstein*. Reclam.

Дата надходження до редакції 12.02.2026

Ухвалено до друку 23.04.2026

Гамзюк Микола Васильович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри німецької філології Київського національного лінгвістичного університету e-mail: mykola.gamsjuk@knlu.edu.ua		Коло наукових інтересів: історія германських мов, фразеологія, культурологія, семантика

